

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

„Egyéb követelmények”

avagy Orbán Ottó esete a politikummal

Szabad gyökök és mindenféle cifraságok

Úgy vélem, Orbán Ottónak nincs politikai költészete. Avagy lírájának nincsen elsődlegesen *politikaiként* meghatározható vonulata.

Ezzel szemben elsőre talán paradox megoldásnak tűnhet külön tanulmányt szentelni annak, ami – meglátásom szerint – nincs. Hogy mégis így járok el, első sorban azzal indokolható, hogy Orbán Ottó költészetében (részben a hetvenes-, de főleg a nyolcvanas–kilencvenes évek lírájában) jelentékeny szerep jut a politikumnak, s műveinek, köteteinek recepcióját már egészen pályakezdésétől végigkísérte egyfajta *politikai* olvasat. Jogos e ponton felvetni a kérdést, hogy lehet-e eredendően nem politikai költészetet politikailag olvasni. A válasz: egyértelmű igen. Egyrészt mivel (s ezt a 20. század magyar irodalomkritikai termésének egy jelentékeny hányada igazolja is) valóban lehet *félreolvasni* is az irodalmat,¹ másrészt, mivel az úgynevezett *politikai költészet* olyan kétes, lényegében máig tisztázatlan definíciójú gyűjtőfogalom,² melybe az olvasó (értelmezéstől függően) szinte bármely verset beleláncigálhat, harmadrészt pedig mivel Orbán verseiben valóban számos helyen elsődlegesen a politikához kapcsolható nevek, fogalmak és egyéb hivatkozások lelhetőek fel, s ezek természetesen hívják életre a politikum felől történő közelítés lehetőségeit, próbálkozásait.

Egyre bonyolultabbnak tetszik azonban kezdeti (látszólagos) önellentmondásunk, ideje hát a tisztázás igényével felfejteni a fenti értelmezés esetleges logikai gubancait. Mindenekelőtt, ha már az úgynevezett politikai költészetet tisztázatlan, *fogalmi mocsár*-jellegéért tekintetem zavarónak egy bekezdéssel feljebb, első sorban azt szükséges leszögezmem, mit értek én magam politikai költészet alatt, s miben látom az úgynevezett *politikai költészet* és a politikum nyelvi-fogalmi eszköztárával is rendelkező, de önmagát eredendően *nem* politikaiként meghatározó, s így elsődle-

---

¹ E kijelentéssel nem kívánom kétségbe vonni azt az elképzelést, hogy egy műnek számos különböző, ám egyaránt releváns olvasata is létezhet, de határozottan elutasítom azt a szélsőségesen nihilista álláspontot, mely szerint minden potenciálisan létrejövő olvasat *egyformán* releváns volna, és ne lehetne irreleváns módon (tehát ferdítve, félreért(elmez)ve is) olvasni szövegeket.

² Hogy magát Orbánt idézzem: „Félreértés ne essék, eszem ágában sincs azt állítani, hogy én valaha is abban az értelemben lettem volna közéleti költő, ahogy ezt a meghatározást a hatvanas évek kritikai gyakorlata a költőkre és a költészetre alkalmazta. / Épp erről van szó, a kritikai gyakorlatról. / Mert azt viszont állítom, méghozzá megátalkodott konoksággal, hogy ott, ahol egy nem közéleti, tehát egy »magánérdekű« költő szövegei olyanok, mint a fentebb idézettek [Fekete hadosztály; A nagy síkság; Áttörés; A sánc – Ny. G. Á], ott valami baj van magával a meghatározással. Tágabb értelemben: az irodalom önismeretével.” (ORBÁN Ottó, *Honnan jön a költő?*, Bp., Magvető, 1980, 72.)

sen, jellegében sem politikaiként manifesztálódó költészet³ (ez utóbbit tekintem az orbáni líra sajátjának⁴) között lévő, döntő fontosságú különbség mibenlétét.

Következzék hát a definíció: kizárólag olyan műveket tekintek a *politikai költészet* fogalomköre alá besorolhatónak, amelyek elsődlegesen, sőt szinte kizárólagosan egyetlen értelmezési horizont keretein belül értelmezhetőek, mégpedig a (napi)politikai aktualitások viszonyrendszerében. Olyan művek ezek tehát, amelyeknek lényegében csak a *formájuk* verses, külsőségeiket leszámítva viszont nem versként realizálódhatnak, funkcionálnak. Meggyőződésem szerint a valódi politikai vers olyan *publicisztika*, amely verses formában íródott, a vers formai követelményeinek felel meg, de jelentős értékvesztés nélkül *lefordítható* volna az értekező, vagy (még gyakoribb esetben) a zsurnalisztika prózai nyelvére,⁵ mi több, lényegében közelebb áll a sajtó, a média műfajaihoz (tehát már eleve, keletkezésekor eredendően nem vers, hanem kvázi vitairat, kommentár), s valójában a költő az, aki elvégzi ezt a „lefordítást”⁶ a „vers” megalkotásakor. Úgy vélem, a *költészet* termékei olyan szövegek, melyek nem-költői nyelvre maradéktalanul *nem lefordíthatóak*, még ha „tartalmukat” (szüzséjüket, feltéve, hogy adott versnek egyáltalán van szüzséje) át is ültetnénk valamely más regiszter prózai szövegébe, a vers *jelentése* visszaadhatatlanná válna, s olyan mértékben csonkulna a költői kifejezés elvesztése által, hogy a vers megszűnne versként funkcionálni. Ezzel szemben határozom meg tehát az általam *politikai vers*nek tekintett szövegeket, amelyek formai átalakításukkal, zsurnalisztikai *lefordításukkal* jelentésüket lényegében maradéktalanul megőrzik. Minden egyéb, vers-formájú szöveget, amely a (napi)politikából, társadalmi-közéleti valóságból ismerős attribútumokat tartalmaz, de ennek a *fordítási kísérletnek* intakt módon ellenáll, már nem politikai versnek, hanem pusztán, jelző nélkül, *vers*nek tekintek. (S amennyiben e *versek* politikai kapcsolódási pontjait mégis jelezni kívánjuk valamilyen formában e szövegek megnevezésében; ezeket a kapcsolódási pontokat kereszteltem el a *költészeti politikum* megnyilvánulási formáinak.)

Ezen a ponton, bár látszólag nem értek egyet Margócsy Istvánnal, a különbség valójában csak szemléletünkben van, míg ő Orbán Ottó eljárásában „a magyar politikai költészet megújulását is” üdvözli, én mindezt másként kategorizálok. Egyér-

³ Pusztán az egyszerűbb, rövidebb megfogalmazás végett: a továbbiakban ezt a jelenséget *költészeti politikum*nak nevezem.

⁴ Ezzel talán maga a költő és a lírai én is egyetértene, legalábbis a *Kocsmában mész a vén kalóz* kötetet nyitó *Ars politica* felütése alapján mindenképp: „Költő vagyok, mi érdekelné, / ha nem a költészet maga? / A névtelen megénekelve, / a szó husa, teste, íze, szaga. // Az élet anyaga. Ha biztos / nem is, otthon ebben lehetsz. / A többi politika, piszkos, / lehangoló, kissztíli hecc.” (= ORBÁN OTTÓ, *Kocsmában mész a vén kalóz*, Bp., Helikon Kiadó, 1995.)

⁵ Maga Orbán Ottó is nagyon hasonló álláspontra lyukad ki már idézett esszéjében: „A közéleti költő – szerencsétlen kategória. Nem az a baj vele, hogy túlzott követelményeket támaszt. Épp ellenkezőleg, az a legfőbb hibája, hogy azt a korról korra változó, de mindenkor izgalmas viszonyt, mely az emberi gondolkodás két kiváltképp fontos formája, a költői és a politikai gondolkodás között mindkettő kezdete óta fennáll, leszűkíti a költő valamely képzeletbeli értekezleten elhangzó felszólalásának aktusára. Kirekesztve ezzel – mondjuk ki végre a nevét – a politikai költészet köréből mindazt, ami nem a költészet »újtságírása.«” (ORBÁN OTTÓ, *Honnan jön a költő?*, i. m., 73.)

⁶ Tehát: publicisztikáról versre.

telmúen látható azonban, hogy egyazon jelenségről gondolkodunk, (a kategorizálást leszámítva) lényegében egyformán: „Orbán költőalanyának »normalitása« okán természetesen veszi, hogy az élettények között amúgy döntő szerepet játszó politikai viszonyokra is vessen költői pillantást [...], ha megtartja is a közvetlen indíttatásokat – horribile dictu! a kiváltó élményt -, akkor sem ragad meg soha ezeknek egyszerűségénél és egyszerűségénél.”⁷

Nézzünk azonban egy-egy példát, hogy világosabban látszódjék a két (gyűjtő)fogalom közötti markáns különbség.

A magyar (kortárs) irodalmi köztudatban nehéz lenne olyan lírikust megnevezni, aki esetében (ürügyén?) a kritikai gondolkodás (valljuk be, korántsem ok nélkül) vehemensebb diskurzust alakított volna ki politizálás és költészet viszonyáról, mint Petri György kapcsán. Természetesen, ha az Orbán- és a Petri-életmű politikához való viszonyának alapvető különb(öz)őségét⁸ kívánnám (egy-egy vers példáján keresztül) szemléltetni, ahogy kívánom is, talán igazságtalannak vélné az olvasó, ha Petritől a kései, rövid bökversek közül emelnék ki egyet (mondjuk: „Szégyelljed magadat, te dagadt Csürhe Pista, / nemzeti pókerhős, te szalonna fasiszta!” – *Egy volt íróra*⁹), mondván, a bök- és gúnyvers, a kroki egészen más műfaji kritériumokkal bír, mint a politikai vers (akármilyen is legyen az),¹⁰ tehát, ha így járnék el, az igazamat bizonygatandó (és egyszersmind a Petri-kultuszt rongálendő), szánt szándékkal különböző dolgokat mosnék össze. Holott meglátásom szerint az *Egy volt íróra*, vagy az *Újabb undokok jönnek...* kezdetű¹¹ versszilánkok is tökéletesen tükröznék a Petri-versek és az azokon keresztül bemutatott politikai költészet sajátosságait.

A választásom azért esett mégis Petri *Pro memoria* című versére, mivel ez a mű mind intonációjában, mind hosszában, kidolgozottságának fokában egyértelműen elkülönül a hátrahagyott bökversek megszólalási formáitól. A vers, bár nincs datálva, nagy valószínűséggel 1992-ből származik (vagy 1993 elejéről), a datálásban épp a mű közéleti apropója, az MDF-en belüli Antall–Csurka küzdelem, szakítás nyújt segítséget. A másik választott vers, Orbán Ottóé (*A változásokra*)¹² a Petri-szöveghez viszonylag közel keletkezett (1988-ban), kötetben 1990-ben jelent meg (a *Kozmikus gavallér*-ban). A társadalmi-politikai-közéleti tematika és a szövegek keletkezési idejének viszonylagos közelsége mellett még egy érv szól az összevetés mellett, mégpedig,

---

⁷ MARGÓCSY István, *Orbán Ottó: A keljőljancsi jegyese* = M. I., *Nagyon komoly játékok – tanulmányok, kritikák*, Bp., Pesti Szalon, 1996, 129.

⁸ Még ha itt, igaz, immáron Petri kapcsán, már valóban nem is értünk egyet Margócsy Istvánnal, aki szerint „Petri mellett ma valószínűleg ő [mármint Orbán Ottó – Ny. G. Á.] az egyetlen jelentős költő, aki nem tesz elvi különbséget politikai és nem politikai jellegű ihlet között, s akinek közvetlenül politikáló versei is megmaradnak más típusú verseinek színtjén. [kiemelések tőlem – Ny. G. Á.]” (Uo.)

⁹ Petri verseit a következő kiadásból idézem: PETRI György, *Összegyűjtött versek*, Bp., Magvető, 2003.)

¹⁰ Márpedig *valamiféle* különbségtétel létjogosultsága nehezen volna vitatható, lásd MARGÓCSY-nál: „Amint-hogy az önarckép nem vallomás, ugyanúgy nem agitáció, csasztuska vagy bökvers a politikai jellegű vers sem [mármint Orbán Ottónál – Ny. G. Á.]...” (*Orbán Ottó: A keljőljancsi jegyese*, i. m., 129.)

¹¹ „Újabb undokok jönnek, hol lesz már / a Petri, a Csurka, a Torgyán, / egy a balreményünk még: / győz majd Viktor, aki nagyon Orbán.” – (*Újabb undokok jönnek...*)

¹² A verset a következő kiadásból idézem: ORBÁN Ottó, *A kozmikus gavallér*, Bp., Orpheusz, 1990.

hogy mindkét írás (természetesen más-más szempontok, nézőpontok, hangsúlyok és eszközök segítségével) bizonyos tekintetben a rendszerváltás körüli időszak magyar társadalmával (is) foglalkozik.

A változó kor hőse

Orbán verse, bár semmilyen paratextussal, direkt referenciával vagy egyéb konkretizációval nem jelöli apropóját, a keletkezés (időközben történelmivé vált) dátuma mégis aktuálissá (mai nézőpontból: történetivé) kontextualizálja a szöveget. Az 1988-as dátum és *A változásokra* cím együttese minden magyar olvasó számára egyet jelent: a rendszerváltozást. Fontos azonban, hogy (legalább a játék kedvéért) megpróbáljuk Orbán szövegét háttértudásunktól függetlenül olvasni.

A vers már felütésében egy általános érvényű történelmi helyzetet vázol („Egy ingatag világban a változó kor hőse az újra kezdő”), s mivel a versszöveg nem korlátozza magát a napi aktualitások kommentálására, nem (csak) a ’88-’89-es magyar politikai helyzetről kíván szólni, értelmezésünk sem kezd sántítani, ha valamiféle *általános emberi*, filozófiai tartalmat vélünk felfedezni benne. Filozofikus közelítésünk oka nem(csak) a Szent Pál és Kierkegaard hívószavakra adott válasz, hanem az is, hogy az első versszak (mint bekezdés a tételmondatot) az első sor tanulságát fejt ki három sorban, mégpedig nem a változó korról szólva, hanem annak emberéről – azaz a változó kort is legfeljebb annak (emberének) mondhatni természetes járulékaként mutatva be („megtagadni korábbi magunkat, a tévedést / az egészséges életműködés jele: *üsd a gazembert!*, / súgja fülünkbe Szent Pál s Kierkegaard”). *A történelem*, avagy a vers kezdetekor említett *változó kor* lényegében a második versszakban kerül fókuszba („Fintorognak aztán, látva, miféle csürhe tódul a bajvívók nyomába... / A féligazság éles sarló, gyorsan kell aratni vele; / vagy-vagy, csak semmi keccec, a jelszavainkkal kezdődik az új szemléletű új történelem.”), érdekes azonban megfigyelni, hogy a szemlélet középpontjában továbbra is a kor embere marad, a megjelenő cselekvések (fintorgás, tódulás, aratni – átvitt értelemben –, kezdés – jelszavak által –) mind az emberek, a nép és nem „a történelem” jellemző vonásai, így megállapíthatjuk: e vers szemlélete alapján nem a történelem kiszámíthatatlan, nagy és sorsszerű folyamatai alakítják kényük-kedvük szerint a kiszolgáltatott emberek életét, hanem ellenkezőleg, az emberek tömege, *a nép* kényének-kedvének kitett, kiszolgáltatott történelem alakul úgy, ahogyan épp formálják. (Ahogy Prágai Tamás is írja egy helyütt Orbán Ottó történelem-felfogásával kapcsolatban:

[...] a személyes élettörténet és a történelem egymást feltételező áttételek szövevénye, a személyes élettörténet csak a történelem viszonylatában jelenik, jelenhet meg. A történelem viszont az abszurdítások gyűjtőtégelye, csaknem kívül a még emberinek tekinthető világon. Ebben az értelemben: a személyes élettörténet nem nyersanyag, hanem provokáció... [...]
Legalább annyira fontos az, hogy a személyiség a történelemben és a történelmen keresztül

mutatkozik meg, mint a történelem maga; mintha a történelem e megmutatkozás kerete lenne csak.¹³

Így folytatódik a vers harmadik strófájában is („A régit átstilizáljuk, meghamisítjuk, elfelejtjük, / már ahogy ez szokás... *A dolgok egésze?* / Mocsok és hősiesség minden oldalon? / Az ábrándoknál hasznosabb egy jó cserkészcsapat.”) Megfigyelhető az elbeszélői pozíció ingadozása a kívülálló és (nevezzük így) a „népfia” szerepkör közt (utóbbi alatt az olvasókkal és a leírásban szereplőkkel egyaránt együtt érezni, velük közösséget vállalni kész, bennfentes szerepkörből beszélő én-t értem). Az első sor által megfogalmazott történelmi-filozófiai tapasztalat még „a kor hőse”-ről szól, mely hős aztán többes szám első személyben mutattatik be, így közelítve a versbeszélő potenciális állásfoglalási lehetőségei közül a kioktató-ostorozó alapállástól (a feddhetetlen erkölcsű, a vers értékrendjének abszolút csúcsára állított lírai én sajátjától) egy (saját közösségéről szólva részben ön)kritikus, ám megfogalmazott kritikájában sokkal inkább leíró (problémafeltáró), mintsem ítélező (s legfőképp nem *az egyetlen helyes megoldás* birtokában megnyilvánuló) szólam felé. Ugyancsak érzékeny önreflexióként is felfoghatjuk a negyedik versszak megállapítását, mely szerint a történelmi emlékezet olyan fikció, amelyet épp a (kvázi) „hivatásos emlékezők”, a költők kreálnak „hagymázos álma”-ikban, a nézőpont immáron kettős: a mindennapok embere fantáziátlan, kisszerű lényként tűnik fel az álmodó költőhöz képest („a dinnyehéjről a dinnyetermesztőnek nem jut eszébe semmi, / a rakodópartról sem lát mást, csak a túlsó partot: / az autósort s a fölötte gyülemlő füstködöt...”), a költő viszont téveszméktől gyötört szerencsétlenként, aki hagymázos képzelgéseiben olyan univerzális összefüggéseket lát bele a világ dolgaiba, amelyekkel nagy valószínűség szerint meghamisítja a múltat (s egyben a jelent is). Joggal vetődik fel a kérdés az utolsó, ötödik versszakban, miszerint: „Marad tehát a csontok hallgatása dülöngő sírkövek közt?” A válasz pedig csak színleg szolgál tényleges válaszként a felvetett kérdésre, valójában feloldatlanul hagyja az emlékezés – nem emlékezés problémáját: „Nem válaszol, csak imbolygó lidércként csábít útra a lélek / a drótakadályok közt húzódó, keskeny senki földjén, / ahol mindenfelől tüzelnek rá a babonás őrszemek.”

Ahhoz képest, hogy a ’88-as évszám és a verscím felemlítésekor még csak gyengécske, nehezen megvalósítható kísérletnek tűnt, hogy a versről annak aktuálpolitikai olvasási lehetőségeit (legalább ideiglenesen) kizárva gondolkodjunk, egészen sokat beszéltünk róla így is. A történelmi emlékezetről felvázolt nagy ívű gondolatmenet rekonstruálása után az ember elsőre kicsit meg is lepődik, miután mindenemű aktualitásoktól függetleníteni szándékozott értelmezését megpróbálja ütköztetni, visszaolvasni a vers címe és dátuma által meghatározott kontextusára.

---

¹³ PRÁGAI Tamás, „*Az ürességet töltötted belém...*”: Orbán Ottó összegyűjtött verseit lapozgatva, Kortárs, 2005/1 = <http://www.kortaronline.hu/2005/01/%E2%80%9Eaz-uresseget-toltotted-belem%E2%80%A6%E2%80%9D/6946> [2013. 11. 28.]

„Nem azért, mert / olyan finom ember vagyok, / hanem mert nincsenek eszközeim”

A Petri-vers kiindulópontjában a lírai én bosszús frusztrációja, a (napi)politika kiábrándító gyakorlata(i) felett érzett, undorral vegyes csömöre áll. Erről a frusztrációról így ad számot a vers nyitánya: „Nem akarok semmit tenni ellenük. / De hát azért legalább a pofájukat / fogják be. Egyelőre még csak / könyörgök. Nem azért, mert / olyan finom ember vagyok, / hanem mert nincsenek eszközeim.” Az első versszakban tehát az önmagára figyelő, saját helyzetét elemző-vizsgáló elbeszélő még csak általában utal a kellemetlen helyzetéért felelős valakikre. A vers ezen a ponton még bármilyen fókusz felvehető, elvégre is az „ellenük” szó által megkreált ködös, tisztázatlan ellenségkép számos értelmezési lehetőséget nyit ki, köztük nyilván a napi aktualitásokét is, de éppen a megnevezés hiányával egy annál tágabb, általánosabb értelmezés kereteit is. Kabai Csaba, úgy vélem, ugyanerről a jelenségről beszél, mikor így fogalmaz a *Magyarázatok M. számára* kapcsán (a kései, sűrűn átpolitizált Petri-lírával történő összehasonlításkor): „Ám maradandóságának épp az a záloga, hogy ezen allúziók jobbára feloldatlanok maradnak, konkretizáció nélküliek, tehát szabadon behelyettesíthetőek.”¹⁴

A második versszak éppen ezeket az izgalmas(sá tehető) allúziókat oldja fel, rombolja szét: „Nem érdekel a Csurka–Antall / párosmérkőzés végeredménye”. Külön ront a helyzeten, hogy a beszélő tovább beszél arról, amit az elsősorban maga is érdektelenként jelöl meg: felvázolja a párosmérkőzés lehetséges végeredményét – „(mindketten lekullognak, / több melléütés után; / az egyiknél a játékindigencia, / a másikonál a vitalitás hiányzik).” –, a négy sornyi kifejtés ellenére tanúsított állítólagos érdektelenségét pusztán a zárójelzés gesztusával érzékeltetve. A második versszakban felvázolt jellemhibák, hiányjelzések (intelligencia¹⁵ és vitalitás) erkölcsi alapú elítélése következik a harmadikban: „Hol voltak ők, / amikor mi / ha meg nem is döntöttük, / de nem féltünk attól, / hogy a rendszer esetleg ránk dől, / maga alá temet.” Ahogy tehát az Orbán-versnél láthattuk, Petri lírai énje is kapcsolatot teremt a (illetve egy) közösséggel, beszédje átvált többes szám első személybe. Míg azonban *A változásokra* univerzumában az emberek alapvetően egy sors, egy történelem megélőiként egyszersmind egyazon (sors)közösségbe is tartoznak,¹⁶ addig Petri beszélője egy pillanatig sem törekszik megértésre, a vers célpontjába helyezett *ellenségek* kizárólag addig érdekesek a lírai én számára, míg (megingathatatlan erkölcsi pozícióból, a megkérdőjelezhetetlen igazság és a vers által abszolút jóként megjele-

¹⁴ KABAI Csaba, *Széljegyzet egy vitához*, Élet és irodalom, 2008. január 18. = http://www.es.hu/kabai_csaba;szeljegyzet_egy_vitahoz;2008-01-17.html [2013. 11. 28.]

¹⁵ *Politikai* szempontból külön elemzést érdemelne Petri érdekes választása, miszerint a „szalonna fasiszta”, antidemokratikus, sovinizta és antiszemita közszereplővel kapcsolatban – Antallal folytatott küzdelmében – legfőbb hátrányaként a „játékindigencia” hiányát jelöli meg.

¹⁶ S éppen innen eredeztettem a lírai én szenzitív, alapvetően ábrázolásra, megértésre, nem pedig igazságtevésre és moralizáló ítékezésre/elítélésre törekvő, igazságérzete keménységéből, szigorából viszont mit sem engedő magatartását.

nő morális magaslatról *lefelé* beszélve¹⁷) ítéletet mondhat róluk: „Mindennek van határa.” A lírai én azért is marasztalhatja el a gyarló, jellemhibás és gyáva politikusokat ilyen magabiztossággal, mivel ő (és az a közösség, mellyel azonosulni kíván, tehát *ők*) már akkor („amikor”) is oly mértékig felülemelked(tek) erkölcsi tekintetben a politikán, hogy nem félt(ek) a rendszer összedőlésétől sem. Mi több, a lírai én még a statisztika (egyszerre kiszámítható és kiszámíthatatlan) eshetőségein – tehát, ha némileg szinkronizáljuk a Petri- és az Orbán-vers fogalomkészletét, az „ingatag világ”, a „teljes örökség”, magyarán a sorsszerűség önkényén – is kívül (valójában erkölcsileg *felette*) áll, a büszkeségében sértett, ám tökéletesen makulátlan erkölcsű¹⁸ férfi arisztokratikus göggyével nézi (le) elzárkózva, tétlen elutasítással mind a mindennapi élet és történelem különös törvényszerűségek által meghatározott kaotikusságú folyását, mind az őt undorral eltöltő politikáét: „Poisson (akiről nejem azt hiszi, / hogy egy mérgegféleség) / ússzon a maga eloszlásában, / mint a hal. / Én ülök a parton. / Én nézlek benneteket.”; illetve: „Mindennek van határa. / És néha érzelmi / tényezők is vezetnek / politikai válsághoz, például: / a hányinger.”

A vers röviden tehát *arról* szól, hogy a lírai én saját makulátlan erkölcsiségét nem tudja felfedezni az ország sorsát tevékenyen irányító politikusokban, s így undorral elutasítja őket, egyszersmind emlékeztetve is versének címzettjeit arra, hogy éppen ugyanez az undor okozhatja majd (mielőbbi) vesztüket, ugyanaz, amelytől az 1989 előtti politikai rendszer megdőlt. A vers nyílt levélként, nyíltszíni álláspont-deklarációként funkcionál elsősorban, melyben a magyar társadalom egyik fontos szereplője (aki *már akkor* is *ott* volt, mikor a megszólítottak még „Hol voltak”) szól két másik fontos közszereplőhöz. A vers tétje nem a meggyőzés (erre kísérletet sem tesz, vitát nem folytat, mi több, feltehetően éppen a téma és a helyzet közismertsége, aktualitása okán nem is részletezi a beszélő, hogy valójában miért vált ki belőle undort a megverselt két közszereplő és kettejük politikai csatározása), sokkal inkább a beszélő saját álláspontjának, elhatárolódása által erősített énképének formálása. A versszöveg ilyenformán valóban pamflet-jelleggel bír, lényege, hogy *Petri György* írja, illetve, hogy *Antall József* és *Csurka István* ellenében írja. Ezzel lényegében kilépve az irodalom, a költészet regiszteréből (mi több, felfogásom szerint eleve azon kívül fogantatva), átlépve a parlamenti felszólalások, interpellációk, nyilatkozatok és vezércikkek körvonalazta politikai-zsurnalisztikai közbeszéd tartományába. A „vers” ilyesformán a bevett formai elvárásoktól eltérő módon tördelt, politikai tartalmú hozzászólássá válik.¹⁹

¹⁷ Vö. „Orbán Ottó kései verseiben sosem esik abba a hibába, hogy egy totális hatalommal küzdve magát is ilyen totális hatalommá avassa. Nem ő kívánja létrehozni a politikai jelentéseket, ahogyan legnagyobb hatással utóljára Illyés tette, hanem leolvassa azokat a jelentéseket, amelyek egy adott pillanatban pszichés-tesztí tudatán, eleve politikaiként meghatározható személyes egzisztenciáján és az általa gondozott költészeti hagyományon együttesen kicsapódnak”. (SCHEIN Gábor Orbán Ottó *Egyiptomi rubság* című verséről = SCH. G., *Welcome in Egypt, Élet és Irodalom*, 2012. március 2. = http://www.es.hu/schein_gabor/welcome_to_egypt;2012-02-29.html [2013. 11. 28.]

¹⁸ Még ha a rendszert „meg nem is döntő”.

¹⁹ Lásd még: „Megjegyzem, véleményem szerint első megjelenésükkor sem igazán líraként voltak ezek a költemények érdekesek: inkább üzenetek voltak, mint versek.” (KABAI Csaba, *Széljegyzet egy vitához*, i. m.)

Mivel is példázhatnánk ezt jobban, mint hogy Orbán Ottó versénél a cím és évszám által kijelölt speciális értelmezési keret esetében a vers értelmezését árnyalhatja, annak horizontját tágíthatja az az ismeret, ha tudjuk, miért különleges az 1988-as évszám és *A változásokra* cím kapcsolata. A vers azonban ezen háttértudás nélkül is bőségesen sokat mond nekünk (fenti vázlatos értelmezési kísérletem is hosszasan folytatható lett volna még, ha nem pusztán az aktualitásoktól minél inkább függetlenített értelmezés lehetőségének szemléltetése lett volna a célom), a hozzá kapcsolódó háttértudás *a versszöveg fényében* válik érdekessé, a mű szempontjából nyeri el fontosságát.

Ezzel szemben a Petri-vers esetében a mű nemcsak értelmezhetetlen volna Petri György, Antall József, Csurka István és a magyar rendszerváltozás, mint hívószavak által életre hívott tudásbázis nélkül, hanem érdektelen is. Ha megfosztjuk ugyanis ezen jelentésrétegektől, pusztán annyit közöl velünk, hogy valakinek nem tetszik valami (illetve valakik), (s ha szemellenzős strukturalizmussal vizsgáljuk, ahogy hipotézisünk ez esetben meg is kívánja) pusztán a vers alapján nem is igen derül ki számunkra, hogy ennek a nemtetszésnek mik az okai. Lényegében valaki közli az olvasóval, hogy nem érdekli valami, és az olvasó ebben osztozik is: a valami sem érdekli és (értelmezési keretek híján) a nemérdeklés közlése sem.

Az értelmezési keret (melyből, mint korábban említettem is, meggyőződésem szerint valódi politikai vers esetében lényegében csak egyetlen egy áll rendelkezésünkre) azonban idővel (aktualitásával egyenes arányosságban) veszít érdekességéből is. Ahogy Kabai Csaba is írja fent már idézett vita-hozzászólásában: „A közéleti, politikai líra ugyanis – kontextusának eltűnésével – óhatatlanul elavul”,²⁰ továbbá Károlyi Csaba is ilyesmire lyukad ki Petri politikai költészete kapcsán: „[...] baj, ha egy mű a korabeli kontextus nélkül nem értékelhető, mert akkor az mint mű eltűnik a letűnő korrallal együtt”.²¹

Egy szó, mint száz, míg Orbán Ottó versében az utalások és politikai-közéleti attribútumok tekinthetők a vers „cifra szolgáló”-inak, addig a Petri-költészet politikai vonulata esetében a politika az úr és „a Vers csak *cifra szolgál*”. Ebben látom az alapvető különbséget *költészeti politikum* és *politikai költészet* között.

„Könnyed és érzelmi”

Mindazoktól függetlenül, amiket a fentiekben igyekeztem kifejtetni, nem lehetünk túlságosan meglepve (ahogyan feltehetően maga Orbán Ottó sem lehetett igazán), hogy költészete és az úgymond politikai olvasatok több-kevesebb sikerrel járó próbálkozásai lényegében kéz a kézben jártak már a kezdetektől fogva. Azonban ahhoz, hogy megértsük, hogyan jutott eszébe Kálmán C. Györgynek rövidke recenziójában a helyesen észlelt „locsi-fecsi viccelődések” mellett „könnyed és érzelmi napi politi-

---

²⁰ *Uo.*

²¹ KÁROLYI Csaba, *Sülyed, de nem sülyedt el*, Élet és irodalom, 2008. január 25. = http://www.es.hu/karolyi_csaba/sullyed_de_nem_sullyedt_el;2008-01-27.html [2013. 11. 28.]

zálás”-t is felfedeznie²² a *Kocsmában mész a vén kalóz* kötetben, évtizedeket kell visszamenünk az időben, hiszen ezen alapvető beidegződés kezdeti okait szükséges hozzá rekonstruálnunk.

„Egyéb követelmények” – a pályakezdés

Orbán Ottó költői színrelépése (legalábbis a máig legkomolyabbnak számító *belépő*, az első önálló kötet megjelenésének ideje) 1960-ra esik. Sokat elárulnak erről az időszakról Orbán visszaemlékezései is, azonban, hogy megértsük a verseire nehezedő olvasási kényszer(ek) működését is, talán üdvös lehet az úgymond *professzionális olvasók*, tehát a kritikusok perspektíváját is vizsgálunk.

„Természetesen esztétikailag”

Hogyha a hatvanas évek vezető irodalomkritikai eszményeit kívánjuk témánktól nem hosszasan elszakadva, röviden és mégsem torzítva-elferdítve ismertetni, szinte lehetetlenségre vállalkozunk, mivel egész könyvtárnyi szakirodalomból válogathatunk, s magunk is csak komoly nehézségek árán kísérrelhetnénk meg, hogy ezen a ponton ne egy másik könyvtárnyi ismertető-magyarázó szöveget közöljünk. Hogy mégis szót ejthessek a *korabeli* kritikai elvárásokról, úgy vélem, legegyszerűbb, ha az egyik leginkább magától értetődő szakirodalmi szövegből indulok ki (korántsem a teljesség igényével) a szemléltetéshez. Az 1969-es *Élő irodalom – Tanulmányok a felszabadulás utáni magyar irodalom köréből* című tanulmánygyűjtemény megjelenése lényegében egybeesik Orbán Ottó pályakezdésével, a benne áttekintett irodalmi spektrum (időbeli) végpontja éppen Orbán első kötetei megjelenésére terjed ki, viszont az általa feldolgozott irodalmi folyamat (1945-től a hatvanas évek közepe/végéig) egyszersmind azt is megmutatja, hogyan, milyen gondolkodásfolyamat(ok) eredményeként alakult ki a hatvanas évek (vezető és egyben kánonteremtő, a hatalom által propagált) kritikai szemlélete.

Már Tóth Dezső²³ szerkesztői bevezetője²⁴ is tanulságos irodalom-definícióval szolgál a kor (vezető kritikusainak²⁵) irodalom-értékeléséről: „[...] irodalmunknak ez az osztálytársadalomból jött, de már a szocialista társadalom alapjait lerakó s érzel-

---

²² KÁLMÁN C. György, *Költői kalózkodások. Orbán Ottó: Kocsmában mész a vén kalóz = Ostromgyűrűben. In memoriam Orbán Ottó*, szerk. LATOR László, Bp, Nap, 2003, 218-220.

²³ Azért is esett a választásom (kvázi irodalompolitikai-ideológiai iránytűként az 1969-es tanulmánykötetre, mivel szerkesztője, Tóth Dezső (a későbbi kulturális miniszterhelyettes) a kötet összeállításakor az MSZMP KB Kulturális, Tudományos és Közoktatási Osztályának munkatársaként majd helyettes vezetőjeként (1964-1977-ig, miniszterhelyettesi kinevezéséig) az irodalompolitikában alkalmazott ideológiai szempontok egyik legavatottabb ismerőjének, legautentikusabb közvetítőjének is tekinthető, így az általa írt bevezetőszöveg, illetve összeállított szöveggyűjtemény lényegében megfeleltethető a hatalom hivatalos álláspontjával.

²⁴ TÓTH Dezső, *Előszó = Élő irodalom – Tanulmányok a felszabadulás utáni magyar irodalom köréből*, szerk. TÓTH Dezső, Bp., Akadémiai, 1969, 5-7.

²⁵ Avagy, valamivel árnyaltabban, fogalmazzunk inkább így: a kor vezető kritikusaitól *elvárt*.

meiben és gondolataiban ezt az összesűrűsödött történelmet hordozó mai ember a tárgya.”²⁶ Persze Tóth Dezső – már csak a félreértések elkerülése végett is – pár sorral lejjebb maga is nyilvánvalóvá teszi olvasója számára, hogy „irodalmunk” alatt ezúttal csak a *jó*, azaz *elfogadható* irodalmat érti, hiszen nem mulasztja el jellemezni a letűnt (felszabadulás előtti) kor irodalmának „deformálódási” formáit sem: „Nacionalista és *harmadikutas illúzióktól*, romantikus népszemlélettől terhelve, vagy *a l'art pour l'art védekező elefántcsonttoronyába zárkózottan* [...] hatásában korlátozottan szocialista törekvésekkel [...] *történelmünk miszériájának és az akut vérvesztésének eszmei művészi fagyatkozásával* jutott irodalmunk a felszabadulás küszöbére.”²⁷ Nem kell azonban aggódni a (szigorúan nem harmadik!) utat kereső szerzőknek, mivel (a kor kritikai beszédétől korántsem idegen gesztussal) Tóth Dezső ki is jelöli a „helyes” irányt: „A fejlődés legalapvetőbb kérdéseit illetően van, ami eligazítson – s ez irodalmunknak a szocializmust építő magyar társadalmi valóságához való viszonya és az a szerep, amelyet a szocialista és kapitalista világrendszer közt folyó ideológiai harcban betölt.”²⁸ Avagy még egyértelműbben: „A magyar irodalomnak *nem lehet más mércéje*, mint a szocializmushoz való (természetesen esztétikailag értelmezett) viszonya [...]”²⁹ Nem is volna azonban érdemben irányadónak nevezhető a kötet bevezetője, ha nem figyelmeztetne rá, hogy a fent részletezett deformálódások nem pusztán egy letűnt („meghaladott”) kor elhalt csökevényei lennének, hanem a hatvanas évek alakuló, kortárs irodalmát is súlyosan veszélyeztető tendenciák: „Húsz esztendő irodalomtörténetének számolnia kell tehát a szocializmus-ellenes, polgári-kispolgári, a dogmatikus és revizionista eszmeiségű, a sematikus, a naturalista, s ezen felül az egyszerűen szürke, jelentéktelen termés korántsem elhanyagolható mennyiségével.”³⁰ illetve: „Irodalmunkban jelen van és hat még az imperialista társadalom ideológiai viszonyaira jellemző *történelmi távlattalanság, céltalanság érzés, szorongás-tudat – a polgári dekadencia.*”³¹

A most következő alfejezet bevezetőjeként azért választottam Tóth Dezső korabeli bevezetőjét, hogy egyértelművé váljon, melyek voltak azok az elsődleges és a központosított, hatalmi ideológia által kijelölt és – mint azt a későbbiekben is láthatjuk – az esetek túlnyomó többségében³² a legmagasabb presztízsű irodalomtudományit és a napi, aktuális irodalomkritikai beszédet egyaránt erőteljesen befolyásoló értelmezési keretek, amelyek Orbán Ottó első köteteinek megjelenésekor regnáltak.

---

²⁶ TÓTH Dezső, *Előszó*, i. m. 12.

²⁷ *Uo.* (Kiemelés tőlem: Ny. G. Á.)

²⁸ *I. m.*, 13.

²⁹ *Uo.* (Kiemelés tőlem: Ny. G. Á.)

³⁰ *I. m.*, 19.

³¹ *I. m.*, 21. (Kiemelés tőlem: Ny. G. Á.)

³² Bár természetesen rendkívül változó színvonalon, nemcsak az idézett szöveg pártos, vulgármarxista irodalomszemléletének igen alacsony színvonalán

„Aránylag kevés szó”

Nem meglepő tehát, ha a korábbiakban sűrűn emlegetett tanulmánykötet kortárs irodalmi körképet nyújtó, összegző tanulmányait (Diószegi András, Tóth Dezső és Fülöp László szövegeit) bújva csak nehézkesen és ritkán – ám ilyen esetekben annál sokatmondóbb rövid jellemzések keretében – akadunk rá a Diószegi által értékelt 1963-as évre már második, a tanulmánykötet 1969-es megjelenésére pedig már harmadik verseskötetét is megjelentető Orbán Ottó nevére. Ennek legfőbb oka, hogy mint Diószegi írja *A magyar líra 1963-ban* című tanulmányában: „Az ellenforradalom leverésével a politikailag ellenséges elemek kiszorulnak az irodalomból. S költészetünk is egységes abból a szempontból, hogy költőink elismerik a szocialista államot, társadalmi rendet. Mindez azonban nem jelenti a világnézeti különbségek elsimulását.”³³ Magyarán szólva *az ellenség köztünk van*, akkor is, ha nincs:

Ha az 1960–62 közt megjelent költészetéről szóló tanulmányokat végiglapozzuk, szinte egyöntetűen rajzolnak lehangoló képet líránk állapotáról. Egy állandósuló »válságköltészetet« észlelnek; elszakadottságot a valóságtól (mint Kiss Ferenc), *s elmaradást az európai líra modern törekvései mögött* (Orbán Ottó, Sík Csaba). A türelmetlenség jórészt szubjektív természetű, ez kiteszik azokból a megoldási javallatokból, amelyeket ajánlanak. [...] A vitákban előtérbe kerülnek *azok az elgondolások, amelyek a polgári költészet egyik vagy másik lehetősége irányába terelik el költészetünket. S aránylag kevés szó esik a szocialista líra sajátlagos, szuverén problémáiról s eredményeiről, annak ellentmondásokban kibontakozó, önálló természetéről.*³⁴

Orbán esetében, első kötete(i) tükrében: mondhatni semennyi. Hogy Orbán egy későbbi visszaemlékezését idézzük röviden:

Kedves Ottó! Ahogy kedves feleséggel telefonon megbeszéltük, mellékelten visszaküldjük a mellékelt verseket. Új írásaidat várjuk. Sok üdvözlettel. Aláírás.

Mellékelten a mellékeltet, már ez is szíven ütött. De még inkább az egész levélből sugárzó biztatás. Aláírás – magánemberként – mosolytól ragyogva közölte a levélben említett hölgygel, hogy a visszaadott versekkel amúgy semmi baj sincs, azok gyönyörű szép szerelmes versek.

– Csak hát, ugye – mondta –, az egyéb követelmények...

Értettem persze. Nem voltam hülye.

Nem értettem semmit.³⁵

Látható azonban, hogy a korántsem apolitikus, de (különösképp pályakezdésekor) határozottan nem *politikai* költészetet művelő Orbán Ottónak igen nehéz helyet találni egy olyan líraszemlélet meglehetősen szűkre szabott terében, melynek „végkövetkeztetése”, hogy ismét Diószegit idézzem: „[...] egy új, szocialista költészet van kialakulóban, a politikai lírának egy bonyolultabb, gazdagabb, művészi szintje [...] Ma valóságos *verseny* folyik, s szocialista líránk fejlődését nem kis mértékben serkenti az a törekvés, hogy a valóság feltette kérdésekre eszmeileg s művészileg

³³ DIÓSZEGI András, *A magyar líra 1963-ban = Élő irodalom*, i. m., 292.

³⁴ *I. m.*, 298–299. (Kiemelés tőlem: Ny. G. Á.)

³⁵ ORBÁN Ottó, *Honnan jön a költő?*, Bp., Magvető, 1980, 45.

magasabb rendű válaszokat adjon, mint polgári partnerei.”³⁶ Hogy egészen pontosan értsük, kik ezek a bizonyos „polgári partnerek”, Fülöp László tanulmányához (*Mai líránk szerkezeti vázolata*) érdemes nyúlnunk:

[...] mindenképp elkülöníthető változatot jelent legújabb költészetünkben is a kifejezetten – legbelső igénye szerint – polgári líra, melynek tulajdonképpen nincsenek érintkezési-találkozási pontjai a szocializmussal; a társadalmi változásoktól magát távol tartó, világképében öntörvényűen zárt személyiség élményvilágát, létszemléletét fejezi ki. [...] Egyéni különbségek, élményi és esztétikai különbségek természetesen líránknak ebben az ágában is adódnak. Meglehetősen vékony ág ez, valójában igen kevesen vannak olyanok, akik jelentős erővel, kiemelkedő tehetséggel, a jelentéktelenül konvencionális és sztereotíp magány-líra szürke átlaga fölé emelkedő igénnyel képviselik ezt a gondolatiságában, ars poeticájában teljesen polgári meghatározottságú »létköltészetet«. A legjelentősebb életművet ebben a vonulatban – úgy véljük – Weöres Sándor, Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes alkotta meg ez ideig.³⁷

Elegendő Orbán pályakezdésének gyakran emlegetett „újholdasságára” gondolnunk, hogy láthassuk, a „polgári partnerei”-nek tulajdonítható (a hatvanas évek elején még lényegében letagadhatatlan) költői hatás mennyire nem volt előnyös vonása a korabeli kritika szemében. Orbán, mondhatjuk, még relatíve szerencsésen is járt, hogy Fülöp mustrájában csak az „imaginisták” és nem egy-az-egyben a „polgáriak” közé soroltatott, így (többek között) róla is csak annyi állapítatik meg, hogy

[...] a látomás felé hajlítják a verset, nemegyszer a szürrealizmusra emlékeztető asszociatív technikával építkeznek, az önkifejezésben s a világmegnevezésben legfőbb eszközük a »kép«, (s fogalmi-gondolati átalakítás emellett csak másodrendű szerepet kap), szeretnek a látványra, az érzékileg felfogható jelenségekre figyelni, ám mindezt sohasem hagyják meg eredeti szerkezetében, hanem a sejtelmésítés, kontúr-feloldás, a szabad – s képekben dúskáló – képzeletmozgás révén vizionáriusan újrafestik, s az egészből nagyon is zárt, öntörvényű líravilágot párolnak.³⁸

Egészégtelen nedvek

A kor elvárásai alapján tehát (ha igazán sarkítani akarunk a lényegkiemelés végett) a *jónak* elkönnyvelt vers politizál. A kor (átlag- vagy ideális) kritikusa pedig ebből következően politikai szemmel (szemellenzővel) olvas, mivel egy vers megítélésében a politizálás előjele, tehát a pártosság, szocialista meggyőződés *mértéke* másodlagos szempont, lévén a jó vers előfeltétele maga a politizáló hajlam. Ebből következik (és nem is igen tudunk belekötni az e következtetéshez vezető logikába), hogyha alapvetően apolitikus, vagy legalábbis (az én politikai költészet-definícióm szerint) a napi ügyek és (a kor elvárásai szerint) az épülő szocializmus megverselése iránt³⁹ nem fogékony szerzőt valamilyen úton-módon mégsem kívánt (teljesen) elmarasz-

³⁶ DIÓSZEGI ANDRÁS, *A magyar líra 1963-ban*, i. m., 312.

³⁷ FÜLÖP LÁSZLÓ, *Mai líránk szerkezeti vázolata = Élő irodalom*, i. m., 345.

³⁸ *I. m.*, 351.

³⁹ Mely két halmaz közé, mivel a szocialista államrend éltetésén kívüli, közéletinek, *politizáló*nak tekinthető verstémák (mint mondjuk 1956) tabunak számítottak, lényegében egyenlőségjelet is tehetünk.

talni egy-egy kritikus, úgy valamiféle *mentséget* kellett találnia adott szerzőnek (hasonlóképpen, ahogy példának okáért *A magyar irodalom története* egyes fejezetszerzőinek gyakran még visszamenőleg is, a kötetek megjelenése idején már évtizedek, néha évszázadok óta nem élő szerzőket is el kellett tudni helyezni valahogy a (vulgár) marxista értékrendszer(ek) kusza viszonyrendszerében).⁴⁰

Orbán Ottó mentsége (egyik) mesteréhez, jó barátjához, Pilinszky Jánoséhoz nagyon hasonló volt: verseiben folyamatosan nagy hangsúllyal reprezentált antifaszizmusa. Mindez nem volt ugyan elegendő – ahogy Pilinszky esetében sem – ahhoz, hogy Orbán *problémamentes* költő legyen a kritika számára, ahhoz azonban, hogy több-kevesebb feddéssel, rosszallással, de (amúgy jóváhagyólag, beleegyezőleg) *tudomásul vegyék* költői indulását, éppen elégségesnek bizonyult. Ezért lehet, hogy bár a rossz(abb) példák közt, de egyszersmind nem a *legrosszabb*, legelvetemültebbekalmazában szerepel Fülöp és Diószegi irodalmi panorámájának felsorolásában is, mi több, (véltetően) ezért is szerepelhet egyáltalán. S bár Gömöri György 1961 végén megjelent recenziójában úgy találja: „[Orbán] tehetségét, bár fenntartásokkal, eddig minden kritikusa elismerte”,⁴¹ ezt véltetően nem pusztán tájékoztatlanságból, hanem inkább a fiatal költőtárs védelmében írhatta (az ő érdekében jobbnak tűntetve fel a helyzetet, mint amilyen valójában volt), elvégre az első kötet recepciója korántsem alakult ilyen egyszerűen. Gömöri ugyanis (egyebek mellett) mintha nem látszana tudomást venni Szabó Györgynek a Valóság hasábjain publikált nagy merítésű, éves irodalmi körképéről, melyben, bár elismerőleg szól mások „antifaszizmusáról” („Különös erővel szólal meg a kegyetlenség emléke az antifaszizta költészet olyan verseiben, mint Mezei András *Mementője* (Élet és Irodalom, 26. sz.) vagy Timár György *Átok három tételben* című költeménye (Élet és Irodalom, 14. sz.)”), éles különbségtétellel él antifaszizmus és antifaszizmus közt, mikor is így nyilatkozik Orbán Ottó költői színrelépéséről: „A háborús emlékgóc azonban – mert képtelen felszívódni – már egészségtelen nedveket is kibocsát magából. Ezek különösen akkor lehetnek

---

⁴⁰ Számos példát sorolhatnánk ismét, de helyspórolás okán érjük be (hasraütésszerűen) mondjuk a fiatal Kosztolányiról szóló fejezettel, melyben a dekadensen, egyszerre túl lázasan és túl energikusan is, valamint felszínesen és a „polgári újságírás laza erkölce” által is sodortatva stb. induló íróval kapcsolatban felhozható kevéske pozitívum legfőbbsjeként a „szociális indítékú lázadás és az esett, kiszolgáltatott emberek iránti részvét” kerül a mérleg másik serpenyőjébe. Értsd: ha írónak nem is igazán jó, legalábbis szolidáris. (Hasonló analógia szerint működik az ezt követő fejezet is, melynek nyitómondata alapján: „A dekadencia köde a világháború idején kezd eloszlatni Kosztolányi műveiből.”, hiszen lám: „A Kosztolányi-ház munkás légkörében fogant, olvasmányai által is táplált s a haladó lapok redakcióiban felsarjadt demokratizmusa ekkor ölt határozott formát.”, aminek eredményeképp: „Az ifjonti gőg, a »hósi vadság« láza enyhülni kezd, s utat enged a szelíd jóságnak.” Mindezekből pedig már logikusan levezethető, hogy: „Amit mondhatott volna, nem fért el egy újságcikkben, mert érezhette, hogy kizökkenésének okai mélyre nyúlnak: a pályakezdés felelőtlen, lázas, szeszélyes, komédiás éveibe. A *Tintában* s a *Latin Liptóváros* című írásában már elkezdett leszámolás itt egyre égetőbb szükségé válik. Számot kell vetnie ellenfelei vélt és valódi igazságaival, a maga emberségével s egész költői tartásával. E leszámolás dokumentuma első jelentős regénye: *Nero, a véres költő* (1922).” És így tovább, nemcsak az ő esetében. (KISS Ferenc, *Kosztolányi Dezső = A magyar irodalom története*, V, szerk. SÓTÉR István, Bp., Akadémiai, 1965, 311-312.)

⁴¹ GÖMÖRI György: *Új hazai líránk mérlege*, Irodalmi Újság, 1961. december 15., 8.

veszedelmesek, ha megakadályozzák az egészséges erők kifejlődését. Orbán Ottó kötetében (*Fekete ünnep*, Magvető Kiadó) sajnos ez történik.” Őszinte sajnálatunkra arról már nem szól Szabó György, hogy saját nézőpontjából mi volna elítélendőbb, az Orbán-féle traumatizált háború/fasizmus-kezelés, avagy az „anti” előjellel el nem látott fasizmus (a kérdés nemcsak kötekvő és retorikus, létjogosultságának oka éppen Szabó meglehetősen durva szóhasználata, az orbáni háború- és fasizmus-szemlélet „egészségtelen” minősítése). A végkövetkeztetés mindenestre az, hogy bár

[a] háború kérdésére adott váratlanul erős, régi emlékeket felszakító, roppant fájdalmakat magával görgető válasz általában líránk igen szép alkotásait eredményez [...] [b] bizonyos esetekben [...] 1944 emlékére a ma levegőjében élő más természetű szorongások és félelmek interferálódtak; ez pedig azokra a nehézségekre figyelmeztet, melyekkel a jövőben mindenkinek pozitívan kell megküzdenie, ha korunkat egészében úgy akarja megírni, ahogy emberi mivolta és a történelem kötelezi rá.⁴²

Jóindulatú mellébeszélés

Persze Szabó meglehetősen zavaros érvelésű és feltűnően agresszív támadása mellett továbbiak is érték azért a pályakezdő lírikust, egyrészt, mint felszínes formaművészt, másrészt, bár emlékszünk, Diószegi szerint a(z egyik) hiba épp ott leledzik, hogy Orbán elmarad „az európai líra modern törekvései mögött”,⁴³ mégis több kritikusa is felrója neki túlzott európai(as)ságát, költészetének erős beat-es hatásait (még ha azok erőteljesebben, markánsabban csak később jelentek meg igazán), de legfőképp, hogy *idegen tollakkal ékeskedik*, mi több, epigon.⁴⁴ Orbán Ottótól átvéve idézünk egy azidőtájt neki küldött szerkesztői választ – szemléltetesképp:

Verseiből az elszigeteltség, reménytelenség, életértelmetlenség, sokszor a cinikus társadalmon kívülség hangját halljuk – s nem haragszik, ha megmondom őszintén: ezzel a hanggal nem tudunk azonosulni. De verseinek egy másik problémáját is hadd érintsük... Eliot, Weöres, Nagy László vagy az amerikai beatnik-költők (Ginsberg, Corso, Ferlinghetti, O'Hara, Snyder) hatását még túl nagyra találjuk, s ez a hatás sokkal inkább kárára van költői önállóságának, mint hasznára... Kéziratát mellékelten visszaküldjük.⁴⁵

Hogy még egyszer (és még mindig ugyanonnan) Orbán visszaemlékezését idézzük:

Igen, a nehéz évek. Az önismeret nehéz évei.

Egész jól indultam, csak... Nem volt velem semmi baj, csak...

Csak kiderült, hogy nem vagyok közéleti költő. Nem érdekel a politika. [...] Félreértés ne essék, eszem ágában sincs azt állítani, hogy én valaha is abban az értelemben lettem volna

⁴² SZABÓ György, *Magyar líra 1960. Jegyzetek egy év verterméséről*, *Valóság*, 1961/5, 35-50.

⁴³ DIÓSZEGI András, *A magyar líra 1963-ban*, i. m., 299.

⁴⁴ „E korai szövegekben érezhető az Újhold-líra, Kassák vagy éppen József Attila nagy gondolati verseinek hatása, ami miatt Orbán korai költészetét a kortárs recepció nem egyszer »epigon-költészetként« definiálta”. (MÓSER Ádám, *Orbán Ottó korai költészetének poétikai változásai a lírai beszéd konstrukciójában*, *Iskolakultúra*, 2008/5-6, 140.)

⁴⁵ ORBÁN Ottó, *Honnan jön a költő?*, i. m., 53.

közéleti költő, ahogy ezt a meghatározást a hatvanas évek kritikai gyakorlata a költőkre és a költészetre alkalmazta.⁴⁶

Hogy lett akkor viszont ebből a nem közéleti, nem politizáló⁴⁷ költőből a kilencvenes évekre az a szerző, akit magától értetődően sorol számos kritikusa a politizáló lírikusok közé? További két mondat erejéig visszaadnám még a szót Orbánnak:

Persze, nem panaszkodhatok. Ott villog a mellemen az érdemrend: »antifasiszta«.

És hát mit akarok én? Ha egyszer a saját koromról, a környező valóságról nincs mit mondanom.⁴⁸

Idővel azonban lett mit mondania, nem is keveset. Ahhoz azonban, hogy a politikai vers és költészeti politikum között fentebb tárgyalt finom különbségtétel alapján a kritika is figyelmes legyen arra, hogy Orbán Ottó alapvetően *nem politikai költőként* viszonyul a verseibe beszivárgó politikához, közéleti tematikákhoz (mint például *A világ teremtése* című vers finom aktuál-áthallási lehetőségeinél), feltehetően arra lett volna szükség, hogy Orbán Ottó korai, hatvanas évekbeli legitimációja a hivatalos kritika részéről ne a „mégis, úgy-ahogy politizálás” kimutatásának síkján történjen meg. Ki tudja azonban, hogy Orbán egyáltalán eljutott volna-e hetvenes évekbeli kötetéig (s ha igen, hogyan, milyen poétikai torzulások, kompromisszumok és a többi árán?), ha nincs ez a (többnyire hangsúlyosan) jóindulatú mellébeszélés? Feltehetően, ha még olvashatná iménti következtetéseimet, Orbán Ottó maga is pompásan ironikusnak találná az imént vázolt kör ördögi mivoltát.

---

⁴⁶ *I. m.*, 67–72.

⁴⁷ Kivéve, amikor mégis, lásd a fent idézett szöveg első felének szellemes folytatását: „Nem-e? / Első kötetemben a húszas éveket járó költők bájos mindent-megfontolásával tegeztem le Theodor Heusst, a Német Szövetségi Köztársaság elnökét, aki a nürnbergi pert »gyalázatos megtorlásnak« nevezte. A *Fekete hadosztály* című versből árad a parnasszista költők külügyi szövívők tapintatát idéző, megfontolt szépségimádata.” (*I. m.*, 68.)

⁴⁸ *I. m.*, 69.